

Марко Павлишин
Університет ім. Монаша

УКРАЇНЦІ В АВСТРАЛІЇ: СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ

В статті розкривається стан досліджень українського етносу в Австралії. Аналізуються різнопланові дослідження: від спеціальних праць до довідників і бібліографічних покажчиків.

Ключові слова: *Український етнос, Австралія, спеціальні праці, довідники, бібліографічні покажчики.*

The focus of this article is to reveal the condition of the studies on Ukrainian ethnos in Australia. Author analyzes some diverse studies: from specific works to reference books and bibliographic indexes.

Key words: *Ukrainian ethnos, Australia, special works, reference books, bibliographic indexes.*

Про українців в Австралії існують об'ємисті довідники: два томи видання «Українці в Австралії»¹, «Альманах українського життя в Австралії»², четвертий том «Енциклопедії Української Діаспори», присвячений головно австралійському матеріалу³, та «Українці Австралії: Енциклопедичний довідник»⁴. Інформація, яка в них зафіксована, стосується передовсім українських емігрантів, що прибули до Австралії після Другої світової війни, їхніх нащадків, та організацій, які ця громада створила: церковних, громадських, культурно-мистецьких, освітніх, молодіжних, жіночих, кооперативних, ветеранських, політичних, спортивних. Тільки в окремих випадках статті й гасла в цих виданнях базувалися на незалежних дослідженнях. Як правило, редколегії використовували інформації, які організації та особи самі про себе подали. Через це капітальні книги про українців Австралії є, в першу чергу, збірками самоінтерпретацій. Вони подають погляд на розвиток українського організованого життя зсередини і відбивають цілі та світогляд громади, загалом не стараючись займати становища на об'єктивній відстані від свого матеріалу. Тому, незважаючи на відсутність свідомо виражених дослідних концепцій чи орієнтирів, окремі статті в цих збірниках дивовижно узгоджені щодо цінностей, що в них відбиті, і типу наративів, які вони подають.

До таких загальних цінностей належать відданість політичному ідеалу незалежної України, готовність втримувати українську самосвідомість у діаспорі, самовіддана праця в структурах української

спільноти. Основні розповіді в збірниках стосуються, по-перше, зусиль створити, а потім утримати, інститути для збереження української мови, ознак української культури та патріотичних форм українського історично-політичного самоусвідомлення, і, по-друге, спроб ознайомити довколишній світ з українською проблематикою. Серед спонук до створення довідників було бажання зафіксувати й вшанувати пам'ять про людей, життя яких, на погляд авторів, втілювало центральні цінності громади. Вищесказане стосується і книжок (на жаль, не дуже численних), що різні організації видали самі про себе⁵.

До негативів такого зосередження на установах та організаціях належить те, що багато чого іншого випадає з поля зору. Почуття лояльності до своєї спільноти часто спонукало авторів наголошувати на її світлах і не домальовувати їй тіні. Широко поширеним було, наприклад, табу на згадування конфліктів між емігрантськими політичними партіями, конфесіями та особами, які мали не останнє місце в загальному образі життя спільноти.

Порівняно мало відомо про виміри українського життя, для опису яких потрібні систематичні дослідження. Це стосується, зокрема, і повсякденного життя українських емігрантів та їхніх нащадків: праці, побуту, дозвілля, їхніх поглядів та настроїв. Канадський соціолог Всеволод Ісаїв, окреслюючи на початку 1990-х років бажані та можливі напрями вивчення української діаспори, вказав на три широкі питання, гідні соціологічного дослідження: відношення поселенців до країни поселення, до країни походження і до віддалених громад тієї ж діаспори⁶. Відповіді на такі питання важливі, не тільки з пізнавального куту зору, але й з практичного, оскільки вони можуть мати значення для дій спільноти, планування її розвитку і обґрунтування вимог перед державою. Через відсутність таких досліджень стосовно українців Австралії сьогодні можливі тільки суб'єктивні судження щодо, наприклад, динаміки переходу людей українського походження до груп з вищим соціальним статусом та вищим рівнем матеріального забезпечення, або про життєві фактори, що впливають на збереження або втрату ознак національної самосвідомості. Книжки соціологів Єржи Зубжицького⁷ та Джін Мартін⁸, які ставили такі і подібні питання щодо різних іммігрантських груп, у тому числі й українців, стосуються давно пройденої епохи 1950-х і 1960-х років. Немає досліджень, і майже немає будь-яких осмислень явища «нової хвилі» еміграції з України до Австралії з початку 1990-х років⁹.

З точки зору організованого проводу української спільноти, який намагається збільшити вплив людей українського походження на австралійське політичне середовище і на громадську думку країни, корисно було б мати достовірні дані про те, як українців сприймає суспільне оточення. На початку 1990-х років в Австралії були спроби притягнути до судової відповідальності осіб, обвинувачуваних у злочинах проти людства під час Другої світової війни. У засобах масової інформації з'явилося чимало негативних узагальнень щодо українців. Це повторилося в 1995 р. у зв'язку з розлогою полемікою довкола книжки Гелен Дарвіл (псевдонім: Деміденко) «Рука, що підписала документ» (The Hand that Signed the Paper). Проте, немає досліджень, які б у контексті цих подій наświetлили уявлення про українців у громадській думці австралійського суспільства, або які б міряли зміни таких уявлень під впливом негативних стереотипів у засобах масової інформації.

Не знаємо ми достатньо й тих вимірів історії українців в Австралії, які можна було б досягнути тільки дорогою дбайливих джерельних досліджень. В оглядових працях часто називаються окремі факти про українців в Австралії в ХІХ столітті, деколи, на жаль, без подачі першоджерел. Любомир Лаврівський згадує Михайла Гриба, який поселився в Австралії у 1860-х роках¹⁰, інші автори – Джона Лютського, Казимира Кабата та Володимира Коссака, львів'ян, що прибули до Австралії в 1830-50- роках¹¹. До досить розлогої літератури декількома мовами про Миколу Миклухи-Маклая, вченого частково українського походження, який проводив антропологічні і етнографічні дослідження в Новій Гвінеї та в 1880-х роках жив у Сіднеї, належить і книжка українською мовою, видана в Австралії¹². Листи до канадських україномовних газет¹³, а також публікації Григорія Піддубного в журналі «Західня Україна» в 1930 р.¹⁴, свідчать про існування українського робітничого гуртка в Брізбані в другому десятилітті ХХ століття. Інформації про окремих українців, які були в Австралії в 1920-х і 1930-х роках, потрапили в перший том книги «Українці в Австралії»¹⁵. Найбільше таких фрагментарних інформацій дотепер зібрано в статті «Австралія» в ЕУД¹⁶. Інший цікавий і мало досліджений пласт історії українського поселення складає історія назрівання в австралійському уряді після Другої світової війни рішення про допущення як іммігрантів воєнних утікачів з Європи, в тому числі й українців¹⁷.

Трохи інакше виглядає ситуація у філологічних науках. У 1980-х роках в Університеті ім. Монаша в Мельбурні та Університеті ім.

Макворі в Сідней створилися українознавчі програми, де основними дисциплінами були мовознавство та літературознавство. Серед наукових публікацій, які звідтіля впливли, є й чимало таких, що стосуються української літератури, культури й мови в Австралії. Філологічні та культурологічні дослідження з українсько-австралійською тематикою творять помітну частину опублікованих матеріалів конференцій з серії «Українське поселення в Австралії»¹⁸ і меншу частину матеріалів конференцій Асоціації Українців Австралії¹⁹. Частина цих лінгвістичних та літературознавчих досліджень розглядає свій матеріал за допомогою нетрадиційних теоретичних моделей. Одна дослідниця, наприклад, підходить до корпусу української поезії в Австралії з понятійним апаратом психоаналітичної критики й читає цю творчість як психограму емігрантської свідомості, травмованої відірванням від рідної землі²⁰. Окремі українські письменники Австралії стали об'єктами монографічних досліджень або дисертацій²¹. (Проте, більша частина доробку австралійських філологів-україністів стосується загальноукраїнської тематики²²).

Крім філологів мало хто досліджував життя українців в Австралії, не виходячи поза межі своєї наукової дисципліни чи професійної спеціальності. До винятків належать аналізи переписів населення, що їх зробив сіднейський вчений у галузі математичної статистики Євген Сенета. Завдяки їм ми маємо достовірну інформацію до кінця 1990-х років про число українців та людей українського поселення в Австралії і їхнього розподілу за місцем проживання, віком, релігійною приналежністю та іншими ознаками, а також про характер і темп основних демографічних змін, які відбувалися в цьому населенні²³. До цієї категорії належить і дослідження української церковної архітектури в Австралії архітектора Роман Павлишина²⁴ та правової бази Української Греко-Католицької Церкви в Австралії юриста Павла Бабія²⁵.

Є також дослідження, проведені спеціалістами, але не в їхній матірній дисципліні. Такими, наприклад, є дослідження соціальних потреб старших українців, співкерівником якого був економіст²⁶; дослідження процесів асиміляції в українській спільноті Канберри та Квінбієну, що його провів економіст Іван Малецький²⁷; біографічні дослідження авторства зоолога Романа Микитовича²⁸.

Такий стан пояснює спільні риси не таких уже нечисленних синтетичних оглядів теми «українці в Австралії»²⁹. У таких оглядах найбільше місця відведено опису організаційної сітки українського життя, про яку існує достовірна інформація. У деяких оглядах іс-

торія поселення до 1948 р. пропущена, в інших є окремі її деталі. Майже всі автори пропонують узагальнення про виміри українського життя, які насправді залишилися недослідженими. Як правило, за ширмою об'єктивного стилю в авторів простежується співчуття з австралійською гілкою української діаспори та турбота щодо її майбутнього.

Якими є передумови для можливих майбутніх досліджень теми «українці в Австралії»? Архіви окремих українських організацій зберігаються в Стейтській бібліотеці Нового Південного Велсу. У Національній бібліотеці в Канберрі зберігається архів відеозаписів свідчень про Голодомор 1932-33 років, що їх збрала історик Елізабет Вотерс, а також листування та інша документація бібліографа Степана Радіона. У Центрі україністики Університету ім. Монаша є архів матеріалів до історії українського театру в Австралії³⁰. В Аделаїді музей-архів української скаутської організації Пласт перебуває в прибудові до приватного будинку його керівника Омеляна Слободяна. Є цінні архівні матеріали, які мало відомі – наприклад, магнітофонні записи автобіографічних розповідей іммігрантів-піонерів, що їх зробила мельбурнська вчителька Оріся Стефин. На жаль, далеко не всі архіви українських організацій відповідно упорядковані і збережені.

Значення для майбутніх досліджень матимуть періодичні видання, передовсім чотири україномовні газети: «Вільна думка» (від 1949), «Єдність» (1949 – 1956), «Українець в Австралії» (1956 – 1985) та «Церква і життя» (від 1968). Майже повні комплекти зберігаються в ключових бібліотеках. Важливими джерелами є приблизно щоп'ятирічні альманахи «Новий обрій» і бюлетені та інформаційні листки різних організацій. Останні, на жаль, як правило надсилаються до бібліотек несистематично.

Дослідникам допоможуть бібліографії Степана Радіона та Сергія Ціпка³¹. Новіші публікації охоплені в бібліографіях до оглядових статей Сенети та Єкельчика. В обох томах книги «Українці в Австралії» Радіон помістив списки україномовних книжкових видань в Австралії за роками³². До заслуг письменника Дмитра Нитченка належить виготовлення оглядів з коментарем українського книжкового потоку в Австралії³³. Різноманітним може бути майбутнє використання словників українських прізвищ, українських дипломників та українських громадських діячів в Австралії, що їх зібрав Степан Радіон³⁴.

Атмосферу українського життя в Австралії, зокрема перших де-

сятиліть після 1948 р., найкраще, мабуть, передає мемуарна й художня проза. Найвідомішим представником місцевої української мемуаристики є книга Нитченка «Під сонцем Австралії»³⁵. Є і приклади англомовної мемуаристики осіб українського походження³⁶. Українського життя в Австралії стосується і певна частина художньої прози українських авторів цієї країни. Така творчість зафіксована головню в альманахах «Новий обрій». Приклади її знаходяться і в антологіях³⁷.

Існує, отже, джерельна база для історичних, соціологічних та культурологічних досліджень різних вимірів життя української спільноти в Австралії. Чи буде виконано такі дослідження, залежатиме від наявності як дослідників (або замовників досліджень) з відповідними пізнавальними зацікавленнями, так і необхідних ресурсів.

Джерела та література:

¹ Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців в Австралії. – Мельбурн: Союз Українських Організацій Австралії, 1966. (Наукове Товариство ім. Шевченка в Австралії, Бібліотека українознавства, ч. 15. – 862 с. (далі УВА I); Українці в Австралії: Том II. – Мельбурн: Союз Українських Організацій Австралії, 1998. – 1116 с. (далі – УВА II)

² Альманах українського життя в Австралії. – Сідней: «Вільна думка» та Фондація Українознавчих Студій Австралії, 1994. – 936 с. (далі – Альманах).

³ Енциклопедія Української Діаспори: Том 4 (Австралія – Азія – Африка). – К.: Наукове Товариство ім. Шевченка і Національна Академія Наук України, 1995: понад 700 гасел, (далі – ЕУД).

⁴ Українці Австралії: Енциклопедичний довідник. – Сідней: «Вільна думка» і Товариство збереження української спадщини в Австралії, 2001. – 627 с.

⁵ До самоописів релігійних організацій належать: Альманах 40-ліття УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії, 1948 – 1988 / Упор. Михайло Чигрин. – Сідней: Консисторія УАПЦ, 1990; Радіон С. Історія Свято-успінської парафії Української Автокефальної Православної Церкви в Балакляві, 1968 – 1988 / С. Радіон. – Мельбурн: Делегатура УММАН на Австралію, Осередок праці НТША на Вікторію, 1988; Срібний ювілей праці Сестер Василянок в Австралії: 28.3.1967 – 28.3.1992. – Без видавця і місця видання, 1992.

Видання світських організацій про власну історію включають: Альманах Ради Українських Кооператив Австралії. – Мельбурн: «Просвіта», 1984; Радіон С. Нарис історії НТША [Наукового Товариства ім.

Шевченка в Австралії] (1950 – 1 1975) / С. Радіон. – Мельбурн: Крайова управа НТША, 1976; За свій рідний край: Ювілейний альманах, присвячений 40-літтю створення 1УД УНА [Першої Української Дивізії Української Національної Армії] та бою під Бродами. – Ред. Кіналь, М. та ін. Аделаїда: «Книга», 1984; Будівничі Катедри Українознавства в Австралії (Пропам'ятна книга). – Сідней: Фундація Українознавчих Студій Австралії, 1984; Українська Громада Сефтон, Бас Гіл, Честер Гіл: Коротка історія громадсько-культурного життя. – Сідней: «Вільна думка», 1989; Посвячення Народного Дому – Рідної Школи, 1954 – 1985. – Нобл Парк, Вікторія: Управа Філії УГВ [Української Громади Вікторії], Батьківський комітет Школи ім. Л. Українки, 1985 [до історії Філії УГВ в районі Мельбурну Нобл Парк]; Радіон С. Словник українських прізвищ в Австралії / С. Радіон. – Мельбурн: УММАН, 1981; Ярема Н. Пропам'ятна книга: Фрагменти з життя і діяльності чільних людей і організацій в П.А. [Південній Австралії] та гостей з України і діаспори / упор. Н. Ярема Н.– Аделаїда: накладом автора [упорядника], 1996; Пропам'ятна книжка: Огляд і матеріали десятиліття діяльності, 1987 – 1997, Союзу Українок ім. Лесі Українки Ньюкасл і Долини Гантер / Ред. Островська Е., та ін. – Ньюкастель: [Відділ] Союз[у] Українок ім. Л. Українки, 1997.

⁶ Isajiw W. Future Directions in Research on Ukrainians in the Diaspora / W. Isajiw // Ukrainian Settlement in Australia: Fifth Conference, Melbourne, 16-18 February 1990 / Ed. M. Pavlyshyn. – Melbourne: Monash University, Slavic Section. – P. 4-20 (тут С. 9).

⁷ Zubrzycki J. Settlers of the La Trobe Valley: A Sociological Study of Immigrants in the Brown Coal Industry in Australia / J. Zubrzycki. – Canberra: Australian National University Press, 1964.

⁸ Martin J. Refugee Settlers: A Study of Displaced Persons in Australia / J. Martin. – Canberra: Australian National University Press, 1964.

⁹ Ангелуца П. Австралія надзвичайна. – Брізбен: Су Джок Академія, 2001. Книжка «новоприбулого» автора Павла Ангелуци має своїм основним об'єктом не досвід «нової хвилі» в Австралії, а Австралію як культурно-побутовий контекст, у якому новим іммігрантам доведеться орієнтуватися.

¹⁰ Lawriwsky M. L. Ukrainians / M. L. Lawriwsky // The Australian People: An Encyclopaedia of the Nation, Its People and Their Origins / Ed. James Jupp. – Sydney: Angus and Robertson, 1988. – P. 825-827 (тут С. 825).

¹¹ Воловина, О., Гордіїв, І., Гордіїв, Л. Українці в Австралії / О. Воловина, І. Гордіїв, Л. Гордіїв // Українські поселення: Довідник. – Нью-Йорк: Український соціологічний інститут // Записки НТШ, том СС. – С. 327-338.

¹² Ростек Л., і Вакуленко П. Микола Миклуха-Маклай: 150 років з дня народження / Л. Ростек, П. Вакуленко. – Аделаїда: Музей українського мистецтва в Аделаїді, 1996.

¹³ Новини. – Едмонтон. – 15 січня 1915 р.; Робочий народ. – Вінніпег. – 10 березня 1915 р.

¹⁴ ЕУД. – Т. 4. – С. 19.

¹⁵ УвА І. – С. 447-448.

¹⁶ Маркусь В. Австралія / В. Маркусь // ЕУД. – С. 18-23.

¹⁷ Markus A. Labour and Immigration 1946 – 1949: The Displaced Persons Program / A. Markus // Labour History. – No. 47 (1984). – P. 73-90.

¹⁸ Матеріали появилися в наступних збірниках: Ukrainian Settlement in Australia: Fifth Conference, Melbourne, 16-18 February 1990. – Ed. Pavlyshyn, M. – Melbourne: Monash University, Slavic Section, 1993; Ukrainian Settlement in Australia: Fourth Conference, Sydney, 22-24 April 1988. – Ed. Gordijew, I., and Koscharsky, H. – Sydney: School of Modern Languages, Macquarie University, 1989; Історія українського поселення в Австралії. Доповіді з першої і четвертої конференцій (Сідней, 1983; 1988) / Ред. Г. Кошарська. – Сідней: Школа сучасних мов, Макворті університет, 1990 (далі – Історія українського поселення 1990); Ukrainian Settlement in Australia: Second Conference, Melbourne, 5-7 April 1985. – Ed. Pavlyshyn, M. – Melbourne: Monash University, Department of Slavic Languages, 1986.

¹⁹ Матеріали було видано в наступних збірниках: Ukraine in the 1990s: Proceedings of the First Conference of the Ukrainian Studies Association of Australia, Monash University, 24-26 January 1992 / Ed. Pavlyshyn, M., and Clarke, J.E.M. – Melbourne: Monash University, Slavic Section, 1992; Ukrainian Studies Association of Australia: Second Conference, Monash University, 12-13 May 1995. Special issue, Journal of Ukrainian Studies, Vol. 20 (1995), Nos. 1-2. Guest eds. Pavlyshyn, M., and Clarke, J.E.M.; First Wave Emigrants: The First Fifty Years of Ukrainian Settlement in Australia // Proceedings of the third Conference of the Ukrainian Studies Association of Australia in association with the Shevchenko Scientific Society in Australia, Macquarie University, 3-5 July 1998. – Ed. H Koscharsky. – Huntington, New York: Nova Science Publishers, 2000.

²⁰ Mycak S. Imagining the Imaginary: Nostalgia and the Ukrainian-Australian Text / S. Mycak // Ukrainian Studies Association of Australia: Second Conference, Monash University, 12-13 May 1995. Special issue, Journal of Ukrainian Studies, Vol. 20 (1995), Nos. 1-2. Guest eds. Pavlyshyn, M., and Clarke, J.E.M. (далі USAA 1995). – P. 97-110. Див. у збірниках матеріалів конференцій теж літературознавчі статті А. Берегуляк, Г. Кошарської, М. Павлишина, П. Савчака.

²¹ Сорока П. Зоя Когут: Літературний портрет / П. Сорока. – Тер-

нопіль: Андеграунд, 1997; Сорока П. Степан Радіон: Літературний портрет / П. Сорока. – Аделаїда: «Наша мета», 1998; Yakovenko S. An Analysis of the Memoir as a Literary Genre, with Reference to the Work of D. Nytczenko / S/ Yakovenko. – M.A. Thesis. – Macquarie University, 2001.

²² Див. напр. у матеріалах конференцій статті з мовознавства Дж. Кларка, О. Розаліон, Л. Сидор, А. Шимків, а також словники: Krouglov, A., Kurylko, K., and Kostenko, D. English-Ukrainian Dictionary of Business / A Krouglov, K. Kurylko and D. Kostenko. – Jefferson, North Carolina: McFarland, 1997, x + 119 p.; Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики / А. Шимків. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 429 с.; монографію: Марван І. Північнослов'янський контекст української словозміни / І. Марван. – Аделаїда: «Книга», 1983, та дисертації: Rosalion-Sochalsky O. Word Homonymy in Ukrainian / O. Rosalion-Sochalsky. – Ph.D. dissertation, Monash University, 1985; Sydor L. Inflectional Patterns of the Ukrainian Verb / L. Sydor. – Ph.D. dissertation, Monash University, 1992.

²³ Seneta E. Ukrainians in Australia's Censuses / E. Seneta // Ukrainian Settlement 1986. – P. 15-27; Seneta E. On the Number of Ukrainians in Australia in 1979 / E. Seneta // Journal of Ukrainian Studies, Vol. 11 (1986), No. 2. – P. 33-38; Seneta E. Ukrainians in the 1986 Census / E. Seneta // Ukrainian Settlement in Australia: Fourth Conference, Sydney, 22-24 April 1988. – Ed. Gordijew, I., and Koscharsky, H. – Sydney: School of Modern Languages, Macquarie University, 1989 (далі – Ukrainian Settlement 1989). – P. 88-93; Сенета Є. До питання числа українців в Австралії в 1979 р. / Є. Сенета // Історія українського поселення 1990. – С. 13-18; Seneta E. Ukrainians in Australia / E. Seneta // Ukraine and Ukrainians Throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora / Ed. Pawliczko, A. L. – Toronto: University of Toronto Press for the Shevchenko Scientific Society, Inc., 1994. – P. 471-490; Сенета Є. Українці в австралійській державній статистиці / Є. Сенета // УВА II. – С. 120-30.

²⁴ Павлишин Р. Українські церкви в Австралії / Р. Павлишин. – Мельбурн: Університет ім. Монаша, Відділ славістики, 1993.

²⁵ Babie P. Australia's Ukrainian Catholics, Canon Law and the Eparchial Statutes / P. Babie. – Australasian Catholic Record, No. 81 (2004). – P. 32-48; Babie P. Embracing the Other: Ecclesiology, Canon Law and the Ukrainian Catholics in Australia / P. Babie // Australian Slavonic and East European Studies, No. 17 (2003). – P. 159-184.

²⁶ Zachariak T. and Lawriwsky M. A Sociological Profile and Needs Survey of Aged Ukrainian Migrants in Australia / T. Zachariak and M. Lawriwsky. – Melbourne, 1986.

²⁷ Malecky J. Ukrainians in Canberra and Queanbeyan / J. Malecky // Ukrainian Settlement in Australia: Second Conference, Melbourne, 5-7 April 1985. – Ed. Pavlyshyn, M. – Melbourne: Monash University, Department of Slavic Languages, 1986 (далі – Ukrainian Settlement 1986). – P. 28-41.

²⁸ Mykytowycz R. Pavlo Bohatsky: A Founding Member of the Shevchenko Scientific Society in Australia / R. Mykytowycz // Ukrainian Settlement 1986. – P. 117-134; Микитович Р. Є.Ю. Пеленський і М. Федусевич: два ранні українці в Австралії / Р. Микитович // Ukraine in the 1990s: Proceedings of the First Conference of the Ukrainian Studies Association of Australia, Monash University, 24-26 January 1992 / Ed. Pavlyshyn, M., and Clarke, J.E.M. – Melbourne: Monash University, Slavic Section, 1992. (далі – Ukraine in the 1990s). – С. 65-77.

²⁹ Крім вищеназваних праць Воловини і Гордієвих, Маркуся, Лаврівського і Сенети (див. прим. 11, 10 і 16), до оглядових матеріалів належать: Лапка М. Австралія / М. Лапка // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Том I. – Мюнхен: «Молоде життя, 1955. – С. 15-16; Olesnytsky R. Australia / R. Olesnytsky // Encyclopedia of Ukraine. Vol 1. – Toronto: University of Toronto Press, 1984. – P. 137-139; Єкельчик С. Зберігаючи спадщину: Нарис історії української спільноти в Австралії / С. Єкельчик // Альманах. – С. 12-40; Gordijew I. The Ukrainian Community in Australia / I. Gordijew. – Australia in Transition: Culture and Life Possibilities / Ed. Poole, M. E., de Lacey, P. R., and Randhawa, B. S. – Sydney: Harcourt Brace Jovanovich, 1985. – P. 166-168; Лазебник Є. та ін. Зарубіжні українці: Довідник / Є. Лазебник. – К.: «Україна», 1991.

³⁰ Див.: Pavlyshyn M. Culture and the Emigre Conscience: Ukrainian Theatre in Australia 1948 – 1989 / M. Pavlyshyn // Australasian Drama Studies, No. 20, 1992. – P. 54-69.

³¹ Радіон С. Карбоване друком: біо-бібліографічний огляд / С. Радіон. – Мельбурн: Осередок Бібліографії Волині, 1975; Радіон С. Бібліографія. Частина 2-8 / С. Радіон. – Мельбурн: різні видавництва, 1978 – 1997; Сірко S. Bibliography of Ukrainians in Australia and New Zealand / S. Сірко. – Sydney: Macquarie University, School of Modern Languages, Ukrainian Studies Centre, 1988. Research Report No. 1.

³² Радіон С. Бібліографічний огляд / С. Радіон // УВА I. – С. 795-806; Радіон С. Бібліографічний огляд: книжки 1963 – 1993 / С. Радіон // УВА II. – С. 1089-1100.

³³ Нитченко Д. 1990. Українська книжка в Австралії / Д. Нитченко // Історія українського поселення 1990. – С. 24-33; Нитченко Д. З літературно-видавничого життя в Австралії: бібліографічна розвідка / Д. Нитченко // УВА II. – С. 656-686.

³⁴ Радіон С. Словник українських прізвищ в Австралії / С. Радіон. – Мельбурн: УММАН, 1981; Радіон С. Словник українських диплом-

ників в Австралії / С. Радіон. – Мельбурн: УММАН, 1983; Радіон С. Словник громадсько-культурних трудівників в Австралії / С. Радіон. – Мельбурн: «Спадщина», 1992.

³⁵ Нитченко Д. Під сонцем Австралії / Д. Нитченко. – Мельбурн: «Байда», 1994.

³⁶ Hughes J. The Idea of Home: Autobiographical Essays /J. Hughes. – Artarmon [Sydney]: Giramondo, 2004.

³⁷ Рідні голоси з далекого континенту: Твори сучасних українських письменників Австралії. / Упор. А. Михайленко. – К.: «Веселка», 1993; On the Fence: An Anthology of Ukrainian Prose in Australia. – Trans. Yuri Tkach. – Melbourne: Lastivka, 1985.